

De politisering van de etniciteit: van Afrikaner tot Zulu

door Ineke van Kessel

Zonder de Afrikaners en de Zulu's kan in Zuid-Afrika geen oplossing tot stand komen. Zo luidde een bekende borreltafel-wijsheid over het A-Z van onderhandelingen over het post-apartheidstijdvak. Er zat een kern van waarheid in. De onderhandelingen over de interim-grondwet waren breed van opzet, maar conservatieve Afrikaners en de Inkatha Freedom Party van Chief Mangosuthu Buthelezi konden zich niet vinden in het onderhandelingsresultaat. In de bange dagen voor die wonderbaarlijke verkiezingen van april 1994 zag het er af en toe naar uit dat het Nieuwe Zuid-Afrika in het zicht van de haven zou stranden door Zulu machtsvertoon en Afrikaner sabotage.

Maar dat was slechts de halve waarheid. De gecompliceerde Zuidafrikaanse samenleving kan niet worden gereduceerd tot eenduidige etnische categorieën. Immers, het grootste deel van de Afrikaners volgde het voorbeeld van de Nasionale Party, die het onderhandelingsresultaat wel aanvaardde. En een groot deel, van de Zulu's was helemaal niet uit op een 'Alleingang'. Etnische sentimenten speelden een rol, maar etnische groeperingen bleken allesbehalve monolithische categorieën.

Een andere borreltafel-wijsheid bleek echter elke grond te missen. "Als de zwarten aan de macht komen, betekent dat eindeloze stammen-strijd tussen Zulu's en Xhosa's, die elkaar immers al eeuwen naar het leven staan." Tot ver in de jaren '90 was dit een standaard item bij braai, borrel en boerewors. Deze mythe dankt haar overleving meer aan de eindeloze herhaling dan aan enige historische grondslag. Meer dan een of twee gewapende conflicten levert de geschiedenis niet op.

Plooibaar

Maar deze mythe blijkt buitengewoon plooibaar. 'Kijk dan naar KwaZulu/Natal', luidt de aangepaste versie. In deze provincie is echter geen sprake van een stammenoorlog: de strijd gaat tussen Zulu's onderling. Tussen Inkatha en ANC, tussen platteland en stad, tussen oud en jong, tussen ongeschoold en geschoold. De strijd gaat om de vraag of één partij - Inkatha - een monopoliepositie kan opeisen als de hoeder van de ziel van de Zulu-natie. Daardoor krijgt de strijd om de macht wel degelijk een etnische dimensie. Het ANC heeft zich in deze arena de spelregels van Inkatha laten opdringen. Het is gedwongen om te bewijzen dat het ANC niet minder 'Zulu' is dan Inkatha. Dus verschijnen ANC-leiders in KwaZulu/Natal in traditionele of neo-traditionele uittrossing op massa-manifestaties, ook al voelt de betrokkene zich beter thuis in

spijkerbroek of driedelige krijtstreep. De nagedachtenis aan Albert Luthuli, ANC-voorzitter én Zulu chieft, bewijst goede diensten. Het ANC dingt ook naar de gunsten van de Zulu chiefs, die een belangrijke steunpilaar vormen van Inkatha's machtsbasis op het platteland. In het geval van Zulu koning Goodwill Zwelithini waren die toenaderingspogingen niet zonder succes. De koning heeft zich losgemaakt uit de knellende greep van Buthelezi en bepleit nu dat de traditionele autoriteiten boven de partijen moeten staan.

Meervoudige identiteiten

Het ontkennen van etnische verbanden en loyaliteiten miskent de werkelijkheid. Juist de geschiedenis van Zuid-Afrika is in extreme mate getekend door etnische machtsvorming. De Afrikaner minderheid kon dankzij de mobilisering van etnische netwerken in het onderwijs, de kunsten, het bedrijfsleven, de vakbonden, leger en politie, aan de macht komen en blijven.

Maar in de meeste situaties is de etnische identiteit een van de vele identiteiten waaruit mensen kunnen kiezen. Behalve Zulu of Afrikaner zijn de betrokkenen immers ook Anglicaan of gereformeerd, jong of oud, man of vrouw, rijk of arm. Het hangt van de situatie af welke identiteit op welk ogenblik als toonaangevend wordt beschouwd.

De apartheidsideologie bestempelde de etnische afstamming tot enige maatstaf, die bepaalde waar de burgers mochten wonen, waar ze naar school konden, met wie ze mochten trouwen, welk werk

ze konden verrichten. Als reactie daarop ontstond aan de kant van het anti-apartheidsverzet de neiging om etniciteit te ontkennen.

Etniciteit riep associaties op met tribalisme, stammenstrijd en irrationele oerdriften. Een beeld van primitieve zwarten die elkaar om onduidelijke redenen te lijf gaan, doorgaans samengevat onder het betekenisloze etiket van 'black on black violence', onderling geweld tussen zwarten. Omdat de zwarten nu eenmaal inherent gewelddadig zijn, zo was de gedachtengang, is de blanke geroepen om de orde te handhaven en de beschaving te behoeden.

Bij een groot deel van de politie is dit nog steeds de toonaangevende interpretatie. 'Factiestrijd is altijd onderdeel geweest van de Zulu levenswijze', leert het Jaarboek 1991 van de Zuidafrikaanse politie. "De redenen voor deze veten liggen begraven in de oudheid, maar het geldt nog steeds als een eerbare traditie om bloedwraak over te dragen van de ene generatie op de volgende. Factiestrijd heeft geen politieke betekenis. Ze begint zonder waarschuwing vooraf, als gevolg van een of andere provocerende daad of opmerking."

Tegenover deze mythe van irrationele stammenstrijd stelde het ANC en zijn medestanders een eigen mythe die van het universalisme zonder onderscheid naar ras of etniciteit.

In het nieuwe Zuid-Afrika is het taboe op etniciteit grotendeels verdwenen. Mandela's regenboognatie blijkt juist ruimte te bieden aan de opleving van et-

Het parlement beleefde onlangs een cultuurschok toen de Masikhe Cultural Group een rondleiding kreeg door het parlamentsgebouw. Het traditionele beeld, opgeroepen door de prachtige stamkleding van de vrouwen, werd wreed verstoord toen de draagbare telefoon van een van hen begon te rinkelen.

Festival Mundial *door Katja Staring*

nische verbanden. Ook al zijn de meesten niet echt gelovig, de joodse gemeenschap in Johannesburg komt in ongekende aantallen naar religieuze plechtigheden. Joodse scholen hebben lange wachtlijsten. Kleurlingen organiseren zich nadrukkelijk onder de noemer 'kleurling', iets wat tien jaar geleden nog ondenkbaar was. Traditionele chiefs werpen zich op als hoeders van de tradities van de Zulu, de Xhosa, de Shangaan en de Venda. Hun positie wordt erkend in de nieuwe grondwet. Ze krijgen zelfs een vertegenwoordiging in een Nationale Raad van Traditionele Leaders en provinciale Kamers van Traditionele Leaders. Het voorbeeld werkte aanstekelijk. Waarom kunnen alleen Afrikanen een House of Chiefs hebben, protesteerden de Griqua. Ook zij eisten erkenning van hun 'traditionele leiders'.

Die opbloei van etnische profilering is goed verklaarbaar. Met het wegvallen van de gemeenschappelijke vijand en de incorporatie van alle burgers in een ongedeelde staat is de weg geopend voor andere vormen van maatschappelijke competitie. In de hoogtij-dagen van de apartheid waren de sociaal-economische verschillen binnen de zwarte bevolking gering. In de afgelopen tien jaar is die differentiatie snel toegenomen: naast de beruchte 'matchbox' huizen van de townships groeien middenklasse-wijken en hier en daar een protserige villa. In snel tempo schiet nu een zwarte elite uit de grond. Voor zwart Zuid-Afrika speelt een groot deel van de politieke competitie zich af binnen het ANC. Ook al heeft het land een meerpartijen-stelsel, de partijvorming voltrekt zich hoofdzakelijk langs raciale lijnen. In die competitie om posities, banen en contracten kunnen etnische netwerken een belangrijke functie hebben. Niet als irrationele restanten uit een primitief verleden, maar als een rationele manier om via etnische mobilisatie toegang te krijgen tot een deel van de nationale koeke.

Het lijkt een van de vele paradoxen van Zuid-Afrika. In een staat die zich baseert op non-raciale principes is etnische identiteit niet langer aanstootgevend. Zolang tenminste etniciteit geen exclusief organisatieprincipe wordt, dat anderen buitensluit. Dat immers was de grondslag van de apartheidsideologie: de uitsluiting van 'de ander' om het 'eigene' te beschermen. Etnische identiteiten kunnen ook open en onvoltooid zijn. Ze zijn even veranderlijk als tradities: ze danken hun vitaliteit aan het feit dat ze telkens opnieuw moeten worden uitgevonden.

Dr. Pr. Ineke van Kessel is verbonden aan het Afrika Studiecentrum te Leiden.

Muziek, theater en informatie uit de Derde Wereld in een ontspannen sfeer, dat is Festival Mundial. Onder het motto 'Eén wereld, één toekomst' hoopt men vele mensen naar dit negende festijn voor mondiale cultuur naar Tilburg te trekken. Op 30 mei verrichtte minister Jan Pronk van Ontwikkelingssamenwerking de opening op 't Hart van Brabant-terrein tussen Tilburg en Riel.

Hoogtepunt is de afsluiting in het weekend van 15 en 16 juni. Tientallen groepen uit alle delen van de wereld treden dan op, en vele instellingen op het gebied van mondiale bewustwording, milieu en mensenrechten presenteren zich. In diverse eettentjes kunnen bezoekers hapjes uit de hele wereld proeven en kinderen kunnen zich vermaken bij speciale activiteitenstands.

Afrika-Doen-Plein

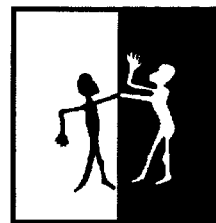
Zuid-Afrika is een van de landen die in de belangstelling staat op het Afrika-Doen-Plein, dat is gesponsord door de Stichting Duurzame Ontwikkeling En Natuurbehoud (DOEN). Festival-Mundial-medewerker Hans van Bakel vertelt dat dit jaar voor het eerst een speciale plek voor Afrika is ingeruimd. "Vorige jaren stond alles wat met Afrika te maken had verspreid over het terrein, maar dat continent verdient echt aparte aandacht. Het heeft heel wat te bieden, bijvoorbeeld muziek en dans." Festival Mundial benadrukt de productiviteit van het continent, niet het negatieve nieuws waar Afrika altijd mee in de media komt, legt Van Bakel uit. "Wij willen laten zien dat er ook leuke en mooie dingen gebeuren. Daarom speelt Zuid-Afrika een belangrijke rol. Sinds de omwenteling is daar ontzettend veel ten positieve veranderd".

Tent vol muziek en dans

Het Afrika-Doen-Plein wordt gevuld met zeven paviljoens, een informatiebus, een terras en marktkramen. Er staat een enorme theattertent van 50 bij 40 meter waar zo'n 3000 bezoekers in passen. Zaterdag en zondag treden muziekgroepen daar op. Zuid-Afrika wordt vertegenwoordigd door verschillende artiesten. Bijvoorbeeld door zangeres Busi Mhlongo & band. Mhlongo had in 1965 haar eerste hit, daarna trok ze de wijde wereld in om op te treden, ook in Nederland heeft ze herhaalde malen gezongen. Ze is teruggekeerd naar haar geboortegrond KwaZulu/Natal, waar ze de townshipjeugd leert zingen en dansen.

Het Zuidafrikaanse Prophets of Da City (POC) zal eveneens een act brengen. Deze band was de enige die mocht optreden ter ere van de beëdiging van Mandela. POC brengt een mengsel van hedendaag-

se muziek dat 'townshiphip' wordt genoemd. De bandleden zingen over onderwerpen die slaan op de townshipjeugd zoals straatbendes, armoede, identiteitsverlies en drugsgebruik. De oprichter van het grotendeels uit Kaapse jongens bestaande POC is rapper en danser Ready D Aka DJ Xplode. Hij is geboren in district 6 en verhuisde op tienjarige leeftijd met zijn familie naar de Kaapse Vlakte. Een verblijf in Engeland bracht hem in contact met het fenomeen *rap* en *hiphop*. Hij begon thuis te experimenteren met een tweedehands pick-up en kwam in contact met andere muzikanten. In zijn formatie zitten dansers, zangers en rappers, en 'beatboxers'.

Embleem van Festival Mundial

Afrika wordt natuurlijk ook belicht in stands van organisaties als Fair Trade, de Landelijke Vereniging van Wereldwinkels, Hivos (Humanistisch instituut voor ontwikkelingsamenwerking), INZET en de SNV, die samen de campagne Vijf voor Afrika voeren. Doel daarvan is: een gevarieerd beeld van Afrika geven, Afrikaanse producenten ondersteunen, consumenten en politici en het bedrijfsleven oproepen te investeren in het midden- en kleinbedrijf in Afrika. Om te laten zien dat in Afrika bijvoorbeeld prachtige stoffen en accessoires worden gemaakt, wordt twee maal een modeshow gehouden.

Een speciale stand is ingericht voor Ukukhukanya Soweto Candles. Twee vrouwen van deze kaarsenmakerij komen met een Nederlandse ambachtelijke kaarsenmaker demonstraties geven. Het is de bedoeling dat bezoekers kaarsen kopen om deze ter plekke op te steken in kisten met zand, zodat een kaarsenzee ontstaat ter herdenking van de Soweto-opstand 20 jaar geleden.

Verder gaat het Komitee Zuidelijk Afrika drie traditionele woonvormen neerzetten, een traditioneel huis, een 'townshipwoning' van golfplaten en een fundament van een stenen huis. Dat laatste staat in het teken van het bouwproject Help Mandela Bouwen. Bezoekers kunnen hieraan letterlijk hun steentje bijdragen door voor een gering bedrag een baksteen te kopen en daarmee het huis verder af te maken.